

МОВНА СИТУАЦІЯ І МОВНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ

У мовознавстві, в його під-розділі, що зветься *соціолінгвістикою*, існують такі поняття як *мовна ситуація* і *мовна політика*.

Мовна ситуація — це сукупність форм існування однієї мови або сукупність мов у їх територіальному й соціальному взаємовідношенні й функціональній взаємодії у межах певних географічних регіонів або адміністративно-політичних утворень. Іншими словами, це взаємовідношення використовуваних на певній території різних мов чи різних варіантів однієї мови. Мовна ситуація охоплює соціальні умови функціонування мови, сферу й середовище вживання мови, форми її існування.

Залежно від мовної ситуації держава розробляє мовну політику.

Мовна політика — це свідомий і цілеспрямований вплив, який має на меті сприяти ефективному функціонуванню мови в різних сферах її застосування; сукупність ідеологічних принципів і практичних заходів щодо розв'язання мовних проблем у суспільстві, державі; сукупність політичних і адміністративних заходів, спрямованих на надання мовному розвитку бажаного спрямування.

Мовна політика — це частина національної політики певної держави, оскільки вона стосується зміни чи збереження наявного функціонального розподілу мов у багатомовному суспільстві. *Національно-мовна політика* повинна спиратися на певне теоретичне й ідеологічне обґрунтування, на вироблені в суспільстві концепції в національному питанні.

Держава впливає на мовну ситуацію через ідеологічні, законодавчі, адміністративні, фінансово-економічні важелі. Вона визначає соціальний статус і соціальні функції мов.

Що стосується мовної ситуації в Україні, то назвати її такою, що відповідає прийнятим у демократичному світі нормам, не можна.

Українська мова, мова титульної нації, в незалежній Україні почуває себе упослідженою. Хоча в Конституції нашої країни вона визначається як державна мова, однак насправді не виконує передбачені законодавством державні функції і не охопила собою всю українську націю, всю територію держави, не стала, за термінологією *О. Б. Ткаченка*, повноетнічною [11]. Абсолютно має рацію вчений, коли говорить, що *“виникнення цього анахронічного (і архаїчного), як на ХХІ ст., становища було зумовлено двома причинами: 1) існуванням у силовому полі двох найпотужніших слов'янських мов, російської і польської; 2) перебуванням у складі Радянського Союзу, державний лад якого сприяв особливо ефективній асиміляції або гальмуванню національного розвитку неросійських народів”* [11]. Додамо від себе, що перебування протягом майже двох з половиною століть східноукраїнських земель у складі Російської імперії, де проводилася відверта антиукраїнська політика і українська мова взагалі була забороненою, також відіграло в цьому плані негативну роль. Але якщо Російська імперія проводила відверту антиукраїнську політику, згідно з якою української мови “не было, нет и быть не может”, “это плод австрийской интриги”, “это тот же русский, только испорченный

польским влиянием”, то радянська асиміляційна політика була підступнішою й небезпечнішою, оскільки прикривалась гуманними лозунгами про рівноправність усіх мов і їх небувалий розквіт, а насправді робила все можливе, щоб витіснити всі інонаціональні мови з активного функціонування. Державний апарат свідомо сплановував лінгвоцид і етноцид: поступово звужувалися функції всіх національних мов унаслідок функціональної експансії російської мови.

Особливо загрозливою була ця асиміляційна політика для української мови (як і для білоруської), оскільки близькоспоріднені мови найлегше піддаються асиміляційним процесам. Ціла армія радянських учених (філософів, політологів, мовознавців тощо) намагалася теоретично обґрунтувати закономірність тих “прогресивних” процесів. Було навіть висунуто теорію про перспективні й неперспективні мови. До перспективних відносили російську та ще кілька мов, до неперспективних — усі молодописемні мови. Українську мову в цій класифікації навіть не згадано.

Особливого удару зазнали мови після схвалення урядом теорії про “злиття націй” й утворення нової історичної спільності людей — радянського народу, об'єднавчим чинником чого було передбачено єдину мову, звичайно, російську (програма партії, прийнята на ХХІІ з'їзді КПРС у 1961 р.).

Низка постанов радянського уряду, зокрема директива МО УРСР “Про удосконалення вивчення російської мови в загальноосвітніх школах

Михайло Кочерган

доктор філол. наук,
академік АН ВШ України,
професор кафедри загального
та українського мовознавства
Київського національного
університету ім. Т. Шевченка,
м. Київ

республіки” (1978 р.), постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР “Про додаткові заходи щодо покращення вивчення російської мови в загальноосвітніх школах та інших навчальних закладах союзних республік” (1983 р.), постанова Пленуму ЦК КПРС про єдину офіційну загальнодержавну (російську) мову в СРСР (1989 р.), прийняття Верховною Радою СРСР “Закону про мови народів СРСР”, за яким російській мові надано статус офіційної (1990 р.), наказ Міністерства освіти СРСР про написання й захист дисертацій російською мовою (1970 р.) тощо, призвела до того, що українську мову було витіснено з усіх суспільних сфер.

Школи й вищі навчальні заклади переходили на російську мову викладання, на російськомовний режим переводили навіть дитячі садки, російськомовними ставали наукові й науково-популярні журнали, двомовними, а то й російськомовними ставали українські театри, українськомовних кінофільмів майже не створювали. Українська мова ставала неprestижною. Тих, хто розмовляв українською мовою, вважали націоналістами (не в прийнятому в демократичному світі позитивному розумінні цього слова, а в негативному радянському розумінні), а тих, хто відважився стати на захист рідної мови, переслідували, репресували, багато хто з них поплатився за це життям. Без оволодіння російською мовою не можна було досягти життєвого успіху. Усе це зумовило перехід значної частини українців на спілкування російською мовою. Таким чином стан української мови було доведено до критичної межі: за

такої мовної політики через деякий час вона могла розділити долю 93 мов колишнього Радянського Союзу, які зникли з мовної карти світу.

Здавалося, що з проголошенням незалежної України ситуація кардинально зміниться, до того ж, ще до проголошення незалежності в 1989 році Верховна Рада тоді ще УРСР під тиском патріотичних сил прийняла закон “Про мови в Українській РСР”, де українській мові надано статус державної, який пізніше (в 1996 році) вже в часи незалежності був закріплений у 10-ій статті Конституції України. 1991 року була прийнята “Державна програма розвитку української мови та інших національних мов на період до 2000 року”. Однак у зв'язку з відсутністю відповідальності за порушення цього закону і невиконання названої державної програми відбулося пасивне їх саботування і пряме гальмування, і як результат, цей закон і програма, як і наступні програми, що були прийняті в 1997 і 2000 роках, не реалізовані.

Вимогу обов'язкового вживання державної мови в адміністративно-управлінській сфері посадовими особами від Верховної Ради до місцевих рад та інших урядових організацій зігноровано. Навпаки, розгорнувся новий оберт русифікації. Катастрофічно скорочуються тиражі української книжки, періодики. Скажімо, разовий тираж українськомовних газет упав з 67% (16 млн. примірників з 24 млн.) у 1989 році до 39% (9 млн. з 23 млн.) у 1995 році [8]. Як гриби після дощу відкриваються російськомовні газети. Скажімо, в Києві тепер видається значна кількість не тільки загальноукраїнських російськомовних газет, а й газет для киян — “Киевское слово”, “Столичные новости”, “Газета по-киевски” (загальноміські газети), “У озера” (газета Дніпровського району). Невже кияни за роки незалежності розучилися читати по-українському? Чи вважають видавці, що коли газети виходитимуть російською мовою, покращиться їхнє фінансове становище?

Пам'ятаємо, що навіть у часи утискування нашої мови найпопулярнішою у столиці й, відповідно, найбільш тиражованою була українськомовна газета “Вечірній Київ”. Засилля російськомовних газет присутнє навіть у тих областях, як, наприклад, Черкаській, де майже 95 відсотків населення є етнічними українцями [2]. У Харкові газета “Вечірній Харків” за роки незалежності перетворилася у “Вечерний Харьков”. Від деяких колись українських газет

залишились тільки українськомовні назви, як, наприклад, “Південна зоря”, що видається в Бердянську. Усі матеріали в ній, за рідкісним винятком, друкуються російською мовою. Широкого розповсюдження набули на українському просторі газети, які видаються в Росії. Місце витісненої української книжки (сьогодні в Україні видається лише 1,2 книжки на особу, тоді як в Іспанії — 7,8, у Росії 4,5, у Білорусі — 4,1) заповнило низькопробне російськомовне читиво, на що неодноразово звертали і тепер звертають увагу письменники й діячі української культури [5]. Телебачення окупували російськомовні програми часто-густо сумнівного змісту. По суті маємо справу з односпрямованим потоком ідеологічної інформації з Росії в Україну. Усе це в кінцевому результаті означає, що національний інформаційний простір відданий не національним засобам інформації.

Не кращі справи і в освітній сфері. Кількість українськомовних і російськомовних шкіл не приведена у відповідність до національного складу населення. У багатьох середніх спеціальних і вищих навчальних закладах до цього часу не збираються переходити на українську мову викладання. Всупереч закону “Про мови...” деякі обласні ради народних депутатів (Донецька, Луганська, Миколаївська, Одеська) надали російській мові на своїй території фактично статусу державної мови. За надання російській мові статусу державної виступають під час виборчих кампаній претенденти на найвищі державні посади, при чому говориться про порушення прав не росіян, а російськомовного населення (щоб не дай Боже зрусифіковані українці не повернулися до рідних коренів). Для виправдання такого стану використовують аргумент: “так історически сложилось” і, мовляв, не потрібно змінювати ситуацію. Доходить до абсурду, коли звільняють робітника з роботи тільки за те, що він написав заяву українською мовою, як це було нещодавно в Донецьку. Навіть у радянські часи такого собі не дозволяли.

Приклад ігнорування закону “Про мови...” подають деякі депутати Верховної Ради. Мову, цей найдорожчий скарб народу, використовують як розмінну монету для задоволення своїх владних амбіцій. Останнім таким прикладом є організований Партією регіонів позачерговий з'їзд депутатів рад усіх рівнів у Сіверському Донецьку. Цей з'їзд

нагадував урочисте засідання, присвячене одній з річниць утворення Української РСР у часи *В. Шербицького*, з однією різницею, що тоді пролунав хоч один виступ українською мовою ... представника з діаспори. І хоч російська мова домінує сьогодні в усіх сферах життя в Східній Україні, на цьому з'їзді свідомо антиукраїнськими силами знявся галас на "захист" російської мови, яка насправді жодного захисту не потребує. Апологети другої державної мови чи російської мови як регіональної останнім часом стали спиратися на "Європейську хартію регіональних або меншинних мов". Але ж ця хартія насправді стосується тих мов, що мають обмежену кількість носіїв і яким загрожує зникнення. Російській мові ніщо не загрожує, бо вона, зрештою, має затишне становище у себе на батьківщині, у Росії, чого не можна сказати про українську мову, котра потерпає на власних теренах.

Шовіністично налаштовані політики зацікавлені в тому, щоб зберегти привілейоване становище російської мови, "яка є водночас кастовою мовою відповідних заможних кіл, певним бар'єром для українськомовного "простолоду" і недостріляних "націоналістів". <...> Справжнє, а не "про людське око", запровадження української мови як державної в усі установи могло б серйозно захитати позиції цієї пострадянської русифікованої верхівки, і саме тому звідти йдуть і відповідні русифікаційні проекти і явочні дії. Тут наочно видно, що за національним завжди стоїть соціальне і соціально-економічне" [12].

Велику шкоду мовній ситуації в Україні (відповідно, українській мові, культурі й державності) завдає висунута останнім часом деякими вченими і політиками ідея окремої від української так званої русинської мови, яку особливо пропагує канадський історик *Павло-Роберт Марочій*. Він та його однодумці після проголошення незалежності України в листопаді 1992 року провели у Пряшеві (Словаччина) так званий Перший конгрес русинської мови, на якому проголосили окрему русинську мову на базі українських говірок Закарпатської області, Словаччини, Польщі, Воєводини (Сербія) та Угорщини, яка нібито існує здавна і яку після другої світової війни інтерпретовано як діалект української мови. Проголошення окремої русинської мови закономірно призвело до проголошення окремої

русинської народності, внаслідок чого закарпатські "русини" стали вимагати автономії Закарпаття.

У країнах поселення українців-русинів почалась поспішна робота з написання підручників і словників русинської мови і впровадження русинської мови (реально говірок) замість української в навчальні програми освітніх закладів. У Польщі в 2004 році вийшла друком у серії "Новітня історія слов'янських мов", яку видає Опольський університет, книжка "Русинський язык", науковим редактором якої є той же Магочій, де зроблено спробу обґрунтувати окремішність русинської мови.

Насправді ніякої русинської мови немає. До 1939 року русинами себе називали всі західні українці, а, відповідно, й мову русинською або руською. Слова український і русинський були синонімами, що засвідчує назва виданого в 1913 році у Відні підручника з української мови *Степана Смаль-Стоцького і Теодора Гартнера* "Grammatik der Ruthenischen (Ukrainischen) Sprache" (Грамматика русинської (української) мови). Як бачимо підкинута ідея русинської мовно-політичної відрубності спрямована на роз'єднання українського народу і на розвал нашої держави.

Пропаганда російсько-української двомовності, яку трактують деякі наші політики дуже специфічно (не в загальноприйнятому в соціолінгвістиці розумінні, як володіння й користування особистістю або певним етносом одночасно двома мовами, а як право російськомовних громадян користуватися виключно російською мовою і не знати української), є небезпечною для мовної ситуації в Україні.

Російськомовні політики "вимагають привілеїв для себе і своїх однодумців ніколи не користуватися українською мовою у всіх сферах державних і суспільних відносин, більше того — відверто її ігнорувати і далі витісняти (конкретні приклади цього щоденно приносить практика життя), а по-друге, права зберегти і поглибити мовний *статус кво*, себто не дати українцям можливості на зросійшених теренах повернутися до своїх мовних (отже, й національних) праякоренів, а відтак завадити і неукраїнцям, які б хотіли вивчити нашу мову, прилучитися до української культури і суспільного життя" [3].

Для підсилення своїх аргументів прибічники двомовності покликаються на мовну ситуацію в таких кра-

їнах як Канада, де є дві державні мови, Швейцарія, де є чотири державні мови тощо. Але ж мовна ситуація в тих країнах і в Україні є абсолютно різною. Скажімо, у Канаді англійська й французькомовні представники не є корінним населенням. Швейцарську конфедерацію створили чотири корінні народи (німці, французи, італійці і ретороманці), які ввійшли в неї зі своєю територією і зі своєю мовою, тоді як у нашій державі українці є корінним етносом і кількісно переважають на всій території, крім Криму. У Швейцарії фактично існує чотири чітко окреслені кордонами мовні території, тобто кожна з чотирьох мов функціонує у певних кантонах — німецькомовних, французькомовних, італійськомовних і ретороманськомовних, тому небезпеки мовної асиміляції там немає.

У випадку двомовності на всій території країни йде мовне суперництво, внаслідок чого одна з мов поступово втрачає свої позиції і з часом зникає.

Як доведено мовознавцями, дві мови на одній території не можуть бути функціонально тотожними. Це суперечило б чинному в мові *законові мовної економії* (його ще називають *законом економії мовних засобів, законом економії сил, теорією мінімального зусилля*): нащо витрачати зусилля на вивчення другої мови, коли можна легко обійтися без неї. Через те двомовність, як правило, не є тривалою. Вона по суті є лише перехідним етапом (проміжною ланкою) до одномовності, де одна з мов усувається. Це добре розуміють ті, хто підступно пропагують нібито таку мирну двомовність.

Зрозуміло, що принижувана, переслідувана віками, знекровлена українська мова, яка тільки стала підніматися з колін, в ситуації активного наступу на неї з боку агресивно налаштованих носіїв російської мови такої конкуренції може й не витримати.

Це добре розуміють поборники російсько-української двомовності. Скажімо, секретар Донецької міськради *М. Левченко* недвозначно заявляє: "Власть виступає против статусу русского языка только потому, что уверена в неконкурентоспособности украинского. Но эта временная мера ничего не даст. Рано или поздно русский язык станет вторым государственным, и все будут общаться на нем. Украина вся говорит по-русски, все остальное искусственно <...> Русский язык не вытеснит

український — нечого витесняти. Заметьте, яка слаба позиція у захисників українського мови. Вони виступають за єдиний державний український мови. А захисники російського не виступають за один російський. Вони виступають за два. Потому що розуміють, який мови більш потрібний. <...> Давайте будемо реалістами. Другий державний мови не більш ніж формальність. В Україні державний мови повинен бути один — російський. І так рано або пізно буде” [1].

Коментуючи різні документи “захисників” російської мови, абсолютну рацію має *Л. Т. Масенко*, коли стверджує, що “захисникам російської мови не йдеться про двомовність ані на регіональному, ані на загальнодержавному рівні. Їм йдеться про збереження у східних і південних областях і про далі територіальне розширення російської одномовності, а разом з нею і стану провінційної постколоніальної асимільованості, культурної, розумової й економічної залежності населення України від Росії” [9].

Ось що заявляє українофоб М.Б. Смолін у статті “Український туман повинен розсіятися, і російське сонце вийде”, поміщений у збірнику під назвою “Український сепаратизм в Росії”, котрий вийшов у Москві в 1998 р.: “Национально мыслящие люди обязаны, ради будущего русского народа, ни под каким видом не признавать прав на существование за государством “Украина”, “украинским народом” и “украинским языком”. История не знает ни того, ни другого, ни третьего — их нет. Это — фетиши, созданные идеологией наших врагов” (с. 22). Зверніть увагу, що слова Україна і український автор вживає лише в лапках. Забаганки Смоліна далекоглядні: “Поэтому таким важным является украинский вопрос — вопрос внутреннего единства нации и нового собирания земель” (с. 21). На жаль, висловлення про те, що кордони російської держави визначаються межами поширення російської мови, і що Росія буде “захистити права російськомовного населення України всіма можливими способами”, не раз звучали і з уст найвищих посадових осіб Росії.

Наведені факти засвідчують те, що як зовні, так і всередині країни антиукраїнські сили ведуть роботу, спрямовану на знищення нашої державності, бо давно відомо, що єдине консолідоване суспільство може

вигоритися лише на ґрунті спільної духовності, а це зробити без єдиної державної мови неможливо.

Державні посадовці вищого рангу — це ті особи, які не повинні загравати з населенням мовою як груповим символом, а навпаки, своїм авторитетом перших осіб у державі давати приклад шанобливого ставлення до української мови як символу консолідації всього українського суспільства, бо **мова — це символ єдності нації**.

Побудувати Україну як незалежну державу можна, лише спираючись на історичні корені українського народу, а отже — на його мову, яка забезпечує нормальне функціонування національного організму в усіх його виявах. Мова виражає єдність держави. **У національній державі ототожнюються такі поняття як держава, нація, мова. Усі багатотічні**

імперії розпадалися, бо не мали єдиного засобу консолідації — мови.

Повчальними й актуальними для українського сьогодення є такі роздуми про значення єдності мови для консолідації нації російського мовознавця *Олександра Пешковського*: “Притягуючи дитину шляхом нормування її мови до національного центру — Москви, шкільний учитель оберігає внутрішню, духовну єдність нації, як солдат на фронті оберігає територіальну єдність її. І наскільки ця охорона ще важливіша від військової, зрозуміло з того, що територіальний розпад не виключає можливості подальшого злиття, в той час як духовний розпад — навіки”.

Мова і самосвідомість — це дві найважливіші ознаки нації.

“Ні прозвання, ні віросповідання, ні сама кров предків не робить людину належністю тієї чи іншої народності. <...> Хто якою мовою думає, той до того народу належить” — писав творець знаменитого тлумачного словника російської мови *Володимир Даль*. Подібну думку знаходимо і в видатного українського мовознавця *Олександра Потебні*: “Єврея, цигана, татарина, німця, зросійщених настільки, що мовою їхньої заповітної думки стала російська мова, ми не можемо зарахувати ні до якого народу, крім російського” [7]. Однак у нас робляться спроби усунути ці критерії з визначення нації, чого навіть не наважилися робити комуністичні ідеологи, у визначенні нації яких мова стояла на першому місці. У телевізійній передачі “Великі українці”, яку веде *Савик Шустер*, намагаються переконати глядачів, що для визначення “великого українця” нічого не важить ні мова, ні кров, ні місце народження і проживання. От і вийшло, що до великих українців пропонували зарахувати *В.І. Леніна*, *М. Булгакова* та інших осіб, які самі себе українцями ніколи не вважали.

Як бачимо, мовна ситуація в Україні складна й неоднозначна. Вона негативно впливає на міжнародний імідж нашої країни та її культури. За таких умов держава мусить мати чітко опрацьовану мовну політику. “Помірковано-обережна і недостатньо послідовна мовна політика” [9] дає можливість антиукраїнським силам у центрі і на місцях, порушуючи Конституцію України й ігноруючи закон “Про мови...”, порядкувати, як кому хочеться, зокрема приймати антиконституційні постанови про офіційні регіональні мови. Мовну політику не повинні розробляти державні посадовці (бо ще

недавно віце-прем'єр-міністр з гуманітарних питань Д.Табачник, "захищаючи права" російськомовного населення, постійно твердив про неперспективність української мови та другосортність української культури), мовну політику повинні розробляти спеціалісти, добре обізнані з законами розвитку й функціонування мов, з практикою мовного будівництва в різних країнах світу та, врешті, справжні патріоти України.

Питання утвердження української мови як державної постійно повинно перебувати в полі зору уряду. Це можливо лише в тому разі, коли буде створено державний орган з мовної політики, який би аналізував мовну ситуацію, виробляв стратегію і тактику мовного планування, координував і контролював виконання прийнятих планів тощо.

Світовий та й наш досвід свідчить, що "найдосконаліше мовне законодавство неефективне без наявності державних органів, які б його впроваджували" [10]. Наприклад, Державну програму розвитку української мови, прийняту 1991 р., не реалізовано, бо ніхто за її виконання

не відповідав. Органи, на яких покладено національно-мовне будівництво, функціонують у багатьох країнах світу: Вищий комітет у справах французької мови, Британська рада, Робоча група у справах німецької мови при Міністерстві закордонних справ Німеччини, Комісія у справах офіційної мови при парламенті Індії. Такі органи є також у Польщі, Словаччині, країнах Балтії. Вони контролюють виконання прийнятих у державі законів щодо функціонування мов і накладають штрафні санкції у випадку їх порушення.

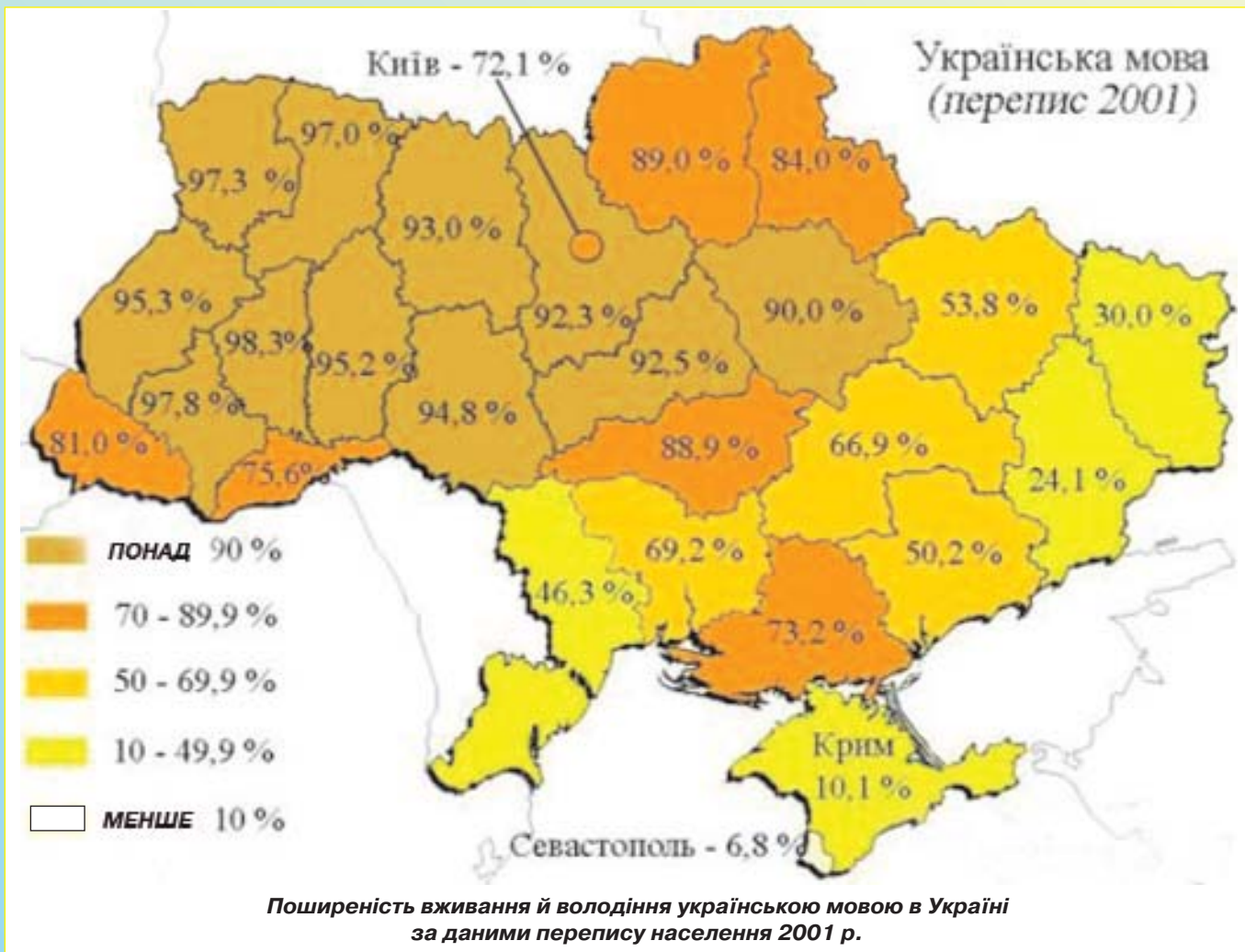
В Україні 1997 року було створено Рад у мовної політики при Президентові України і департамент зі здійснення мовної політики у структурі Державного комітету у справах національностей та міграції, але невдовзі вони були ліквідовані. Їх треба було б поновити. Очевидно, не зайвим було б створення і при всіх обласних адміністраціях комісій з питань функціонування української мови.

Як показує світова практика, важливим чинником, що впливає на ефективне впровадження державної мови, є стимул (те, що викликає заці-

кавленість у здійсненні чого-небудь; спонукальна причина до здійснення чогось), тобто усвідомлення необхідності знання мови. Стимулом може стати вимога знання державної мови для влаштування на роботу в державні інституції всіх рівнів, особливо на керівні посади, відмова в ліцензуванні державних та комерційних вищих і середніх спеціальних закладів, де викладання ведеться недержавною мовою, введення складання іспиту з української мови в межах, необхідних для елементарного спілкування, при наданні українського громадянства, як це було зроблено в республіках Прибалтики, де російськомовне населення усвідомило необхідність знати мови цих держав, і мовну проблему дуже швидко було розв'язано.

Де-юре все це відображено і в офіційних документах України.

Скажімо, в ухвалі Конституційного суду України від 14 грудня 1999 року зазначено, що українська мова є обов'язковою для використання в органах законодавчої, виконавчої та судової влади, а також в інших державних органах місцевого самовря-

дування, у Збройних силах, у державних і комунальних навчальних закладах, що володіння українською мовою є однією з обов'язкових умов на заміщення посад у державних органах, а згідно з законом “Про громадянство України” набути громадянство претендент може за умови володіння українською мовою в достатньому для спілкування обсязі. *Де-факто* усі згадані тут приписи залишаються на папері.

Для зацікавлених в оволодінні державною мовою бажано було б відкрити державні центри навчання дорослого населення української мови. Після прийняття закону “Про мови...” в Україні функціонували різні курси з вивчення державної мови, зокрема й при Верховній Раді, однак через відсутність контролю за виконанням цього закону і через порушення деякими політиками питання про другу державну мову цю практику призупинено.

У зв'язку з відзначеним вище станом українського друкованого слова, де фактично йдеться про культурну експансію чужинців, уряд повинен узяти під контроль фінансування і випуск книжок та ліцензування газет і не фінансувати неукраїнську й, особливо, антиукраїнську книжку. Кількісне співвідношення українськомовних і російськомовних газет розумно було б привести у відповідність із таким самим співвідношенням українців і росіян у нашій державі (згідно з переписом населення у грудні 2001 року в Україні проживає 77,8% українців і 17,3% росіян). Слід пам'ятати слова *Михайла Драгоманова*, що “кожне слово, сказане неукраїнською мовою, є марнуванням капіталу українського народу”.

Серйозної уваги вимагає до себе освітня сфера. Освіта, як і друковане слово і слово, виголошене в ефірі, повинна бути приведена в норму, яка відповідає наведеному вище етнічному розподілу в суспільстві. Хіба можна вважати нормальним, коли в багатьох містах півдня і сходу України батьки не можуть віддати

свою дитину до школи з українською мовою навчання, бо таких шкіл там обмаль чи взагалі немає?

Відомі факти (про них повідомляли в засобах масової інформації), коли місцеві чиновники чинили спротив відкриттю шкіл із українською мовою викладання, і коли закривали під різними надуманими приводами уже відкриті такі школи чи українськомовні класи. Пора також домогтися виконання статті 10 Конституції України і закону “Про мови...” у вищих навчальних закладах, де чимало викладачів не спромоглися за 18 років дії закону перейти на українську мову викладання. Бажано було б також відмовитися від наявної в Україні практики підготовки спеціалістів для зарубіжних країн на базі російської мови. Це негативно впливає на імідж нашої держави та її мови. Навіть у таких невеликих європейських державах як Болгарія, Чехія тощо іноземні студенти навчаються мовами цих держав. Велика роль у піднесенні престижу української мови й утвердженні її як державної належить засобам масової інформації, які зобов'язані вести роз'яснювальну і виховну роботу про єдність українського народу й української мови (з огляду на намагання наших недругів поділити українців на східняків і західняків та виокремити русинів і русинську мову), про необхідність знання і використання української мови в усіх сферах суспільного життя, наголошуючи на тому, що мова — першоознака нації, дух нації (за *В. фон Гумбольдтом*), оселя буття народу (за *М. Хайдеггером*), засіб консолідації суспільства.

Без української мови не може бути української держави.

Слід категорично заперечити, що мовою міжнаціонального спілкування в Україні є російська мова, як це трактується в деяких документах місцевих (обласних) органів влади, зокрема в рішенні Одеської обласної ради від 5 липня 2006 року. Виховна робота, в першу чергу, повинна бути покладена на Міністерство освіти.

Вона має повсякчасно бути в полі зору шкіл.

Від нашого вчителства чи не найбільше залежить, чи національно свідомими громадянами стануть теперішні учні, чи зуміють вони відстояти свою національну гідність (на жаль, доводиться констатувати, що серед вчителів є й такі, хто обтяжений радянськими ідеологічними стереотипами і не відзначаються високою національною самосвідомістю). І тут потрібно акцентувати не тільки і не стільки на красі нашої мови (на Міжнародному конгресі краси мов, який відбувся в 1934 році у Парижі, вона здобула третє місце), скільки на тому, що, як переконливо довів відомий французький мовознавець *Андре Мартіне*, “мова перемагає своїх суперників не в силу якихось внутрішніх якостей, а тому, що її носії є войовничішими, фанатичнішими, культурнішими, заповзятливішими” [4].

Висока національна самосвідомість і високий ступінь опірності політичній і культурно-мовній експансії сусідніх держав є запорукою збереження українськості. Лише вживши комплекс добре продуманих дієвих адміністративних і виховних заходів, ми зможемо утвердити державність української мови і побудувати справді незалежну й демократичну Українську державу.

Література

1. *Большан І.* Мовні війни в Європі. — К., 2007.
2. *Захарченко Василь.* Яке там обличчя у дня? // Літературна Україна, 17 січня 2008 р. — № 2 (5240). — С. 1, 3.
3. *Косів Михайло.* Без мови немає народу // Мова державна. Мова офіційна. — К., 1995. — С. 13—22.
4. *Мартіне А.* Распространение языка и структурная лингвистика // Новое в лингвистике. — М., 1972. — №6. — С. 81—93.
5. *Масенко Лариса.* Мічена карта // Літературна Україна. — 14 лютого 2008 р. — № 6 (5244). — С. 1, 3.
6. *Олійник Борис.* Громадою сподіємо добро // Літературна Україна. — 17 січня 2008 р. — № 2 (5240). — С. 1, 2.
7. *Потебня А. А.* Мысль и язык. — К., 1993.

8. *Тараненко О. О.* Мовна ситуація і мовна політика часів “перестройки” і державної незалежності України (кінець 80-х—90-ті роки) // Українська мова. — Ополе, 1999. — С. 35—66.
9. *Тараненко О. О.* Мовна ситуація та мовна політика в сучасній Україні // Мовознавство. — 2003. — № 2-3. — С. 30—55.
10. *Тараненко О.* Юридичний статус мови і мовна дійсність в Україні // Мова державна. Мова офіційна. — К., 1995. — С. 6—12.
11. *Ткаченко О. Б.* До соціолінгвістичної класифікації мов у її слов'янській специфіці і динаміці // Мовознавство. — 2005. — №3-4. — С. 63—68.
12. *Ткаченко О. Б.* Про повноту й неповноту мов і деякі інші суміжні явища // Мовознавство. — 2006. — № 2-3. — С. 12—18.